

Ljutomer – majhna, a samozavestna prestolnica Prlekije

Ljutomer se večini Slovenije zdi strašno daleč, tam nekje na daljnem severovzhodu države. Verjetno temu občutku botruje tudi dejstvo, da se Ljutomeru ogne večina pomembnih cest in ga zato popotnik ne obiše kar tako spotoma, mimogrede. Tamkajšnji prebivalci imajo zato dostikrat občutek, da so pozabljeni in odrinjeni na rob. Kar glede na to, da v neposredni bližini Ljutomera vse od srednjeveški časov poteka meja s Hrvaško oziroma nekdanj Ogrsko, niti ni tako daleč od resnice.

Čeprav se Ljutomer že sorazmerno zgodaj omenja kot trg, je moral na mestni status čakati zelo dolgo, vse do leta 1927. Tudi zato je bil morda v senci drugih bližnjih štajerskih krajev, kot so Maribor, Ptuj, Radgona in tudi Ormož, ki so naziv mesta pridobili že v srednjem veku. Kljub temu prav Ljutomer od nekdanj velja za osrčje Prlekije in mu zaradi veljave, ki jo ima v slovenski zgodovini, ne manjka samozavesti. Nenazadnje se je leta 1868 prav v Ljutomeru odvijal prvi slovenski tabor.

Ta samozavest se kaže tudi v publicistični dejavnosti. Prvi pregledni zgodovinopisni deli je Ljutomer dobil že pred stoletjem in več po zaslugi Mateja Slekovca in Frana Kovačiča, v zadnjih desetletjih pa ljutomersko zgodovino vztrajno raziskujejo *Zgodovinski listi*, ki v Ljutomeru izhajajo od leta 1992. Zdaj pa se je odkrivanju ljutomerske zgodovine pridružila tudi *Kronika* z 20 prispevki z različnih raziskovalnih področij.

Zdi se, da je o srednjeveških začetkih prvotno salzburškega Ljutomera težko povedati kaj novega. Pa vendar se že znana zgodba pokaže v novi luči, ko vanjo pritegnemo vse znane vire in jih pogledamo skozi drugačno perspektivo. Zanimiva je ugotovitev, da je najzgodnejša zgodovina Ljutomera tesno povezana z vinogradništvom, dejavnostjo, ki to območje opredeljuje še danes. (*Martin Bele*) Tudi pozneje, ko se je obsežna posest ljutomerskega zemljiškega gospostva začela drobiti in so novi lastniki ustvarjali vedno nove obdelovalne, predvsem vinogradniške površine, se je ta posest imenovala po Ljutomeru, ne glede na njeno dejansko lego oziroma oddaljenost od kraja. To pomeni, da je že samo poimenovanje po Ljutomeru vinu prinašalo določen ugled in prestiž. (*Andrej Hozjan*)

Če postavljamo prava vprašanja, postanejo zelo zgovorni tudi novoveški viri, ki predstavljajo strukturo ljutomerskega trga in njegove prebivalce. Ljutomer izstopa po tem, da je eno maloštevilnih urbanih naselij na Slovenskem, za katera imamo kak

podatek o številu domov oziroma posestnih enot še iz srednjega veka. A prav tu se skriva zanimiva podrobnost: izkazalo se je namreč, da je podatek o 150 posestnih enotah sredi 13. stoletja napaka, ki se v literaturi ponavlja desetletja. (*Boris Golec*) Za Ljutomer so bile, tako kot za druga mesta in trge, značilne številne obrti, od katerih so se nekatere obdržale do današnjih dni. (*Tomaž Markovič*) Iz novoveškega obdobja se je ohranil podatek, da so tudi v Ljutomeru krstili nekaj Turkov, vendar njihova usoda ostaja za zdaj neznana. (*Boris Golec*)

Zgodovina Ljutomera ne bi bila popolna brez prikaza obeh grajskih stavb na tem območju, (Gornjega) Ljutomera in Braneka, ki imata med seboj prepleteno zgodovino. Od nekdanj mogočnih gradov je prvi do danes popolnoma izginil, drugi pa je le še blede senca nekdanje gosposke veljave. Kljub temu so viri o njiju sorazmerno zgovorni in razkrivajo njuno zanimivo zgodovino, zlasti če ju primerjamo z drugimi grajskimi stavbami v širši okolici. (*Igor Sapač*) Oba gradova sta seveda neločljivo povezana s plemiškimi rodbinami, med katerimi so sorazmerno največ sledi (četudi ne nujno pozitivnih) pustili baroni Mauerburgi, ki so sicer v Ljutomeru gospodarili le dobro stoletje. Njihova posest se je leta 1686 zaradi delitve med dva brata nekoliko razdrobila, a je večina še vedno ostala v rokah ene rodbinske veje. (*Tomaž Markovič*)

Z baroni Mauerburgi je povezana tudi ljutomerska župnijska cerkev, saj se ima za svoj baročni videz v veliki meri zahvaliti prav njim. Cerkev je arhitekturno sicer ena najbolj kompleksnih sakralnih stavb v Prlekiji. (*Metoda Kemperl*) Cerkevna oprema je nastajala skozi daljše časovno obdobje in je povezana z mnogimi mojstri, ki so delovali na Štajerskem v 17. in 18. stoletju. Glede na kakovost pa večina opreme ne sodi med kvalitetnejša baročna kiparska dela na slovenskem Štajerskem, ampak je na ravni provincialnega kiparstva. (*Simona Kostanjšek Brglez* in *Boštjan Roškar*)

Pri obravnavi nekega območja so seveda pomembni tudi ljudje, ki so se tu bodisi rodili in odraščali bodisi so prišli kot odrasli in tu pustili pečat s svojim delovanjem. Tokrat prevladujejo osebnosti s cerkvenega področja. Prvi med njimi je vzhodnoštajerski duhovnik Franc Cvetko, ki je sredi 19. stoletja župnikoval tudi v Ljutomeru. Slovel je po svojih pridigah, s katerimi si je prislužil naziv slovenski Ciceero. (*Nina Ditmajer*) V istem času je živel in deloval tudi sloviti lavantinski škof Anton Martin Slomšek,

ki je Ljutomer obiskal kar dvakrat. Njegov prvi obisk leta 1837 je bil neformalne narave, drugi leta 1861 pa je bil uraden in služben. Iz njegovih zapiskov razberemo, da mu je bil Ljutomer zelo pri srcu. (*Lilijana Urlep*) Tretja osebnost je Jakob Kolarič, ki se je rodil in prva leta preživel v Ljutomeru, pozneje pa je kot duhovnik večino časa preživel v Kanadi in po vrnitvi v Evropo napisal biografijo ljubljanskega škofa Rožmana. (*Bogdan Kolar*)

Prav posebno mesto pa nedvomno zasluži pozabljeni ljutomerski slikar Roman Fekonja z izredno zanimivo in tragično življenjsko zgodbo, ki sega tudi v ZDA. Tokrat je prvič predstavljen njegov slikarski opus, nadgrajen z nekaterimi izvirnimi pismi, ki dodatno osvetljujejo njegovo življenje. (*Branko Vnuk*)

20. stoletje so zaznamovale vojne in tudi Ljutomer se jim ni mogel izogniti. Med prvo svetovno vojno so za cesarja darovali življenje mnogi Ljutomerčani, ljutomerske matične knjige pa razkrivajo tudi porast nezakonskih rojstev, za kar je tamkajšnji župnik krivil tam nastanjeno vojaštvo tržaškega pehotnega polka. (*Miha Šimac*) Drugo svetovno vojno je v Ljutomeru zaznamovalo predvsem delovanje policijskega konjeniškega divizionarja Srbija, ki je na območje Prlekije prišel šele jeseni 1944 in tu zagrešil številne zločine nad domačini. (*Klemen Kocjančič*) Strateška pomembnost obravnavanega dela Prlekije oziroma Pomurja pa se je pokazala tudi med slovensko osamosvojitveno vojno, saj so bili pripadniki teritorialne obrambe in milice iz Ljutomera vpleteni v več spopadov z Jugoslovansko ljudsko armado. (*Klemen Kocjančič*) Za Ljutomer kot obmejni kraj je značilno tudi veliko število mejnih kamnov, ki so do konca prve svetovne vojne označevali »slovenski« del meje med Štajersko in Ogrsko. Ohranjeni mejniki danes ne služijo več prvotnemu namenu, kljub temu pa ponekod sovpadajo z občinskimi in katastrskimi mejami. (*Matija Zorn in Peter Mikša*)

Pričujoča tematska številka *Kronike* seveda ni zaokrožen pregled ljutomerske zgodovine, temveč je mozaik nekaterih manj znanih ali do sedaj manj obdelanih tem. Tematik za nadaljnje raziskave je še veliko, kar navsezadnje potrjuje tudi obsežno arhivsko gradivo, ki ga v fondu Magistrat Ljutomer hranijo v Pokrajinskem arhivu Maribor. (*Mojca Horvat*)

Osrednji del ljutomerske *Kronike* zaključuje prispevek, sicer nekoliko neobičajen za format revije, ki na hudomušen, a hkrati zelo informativen način v obliki vprašanja »Ali ste vedeli, da...« pred bralca razgrne pisano paleto prleških in ljutomerskih značilnosti in posebnosti. (*Srečko Pavličič*)

Podobno kot pri prejšnjih tematskih, tudi tokrat predstavljamo osrednje kulturne institucije obravnavanega območja – muzej in galerijo (*Tomaž Markovič*) ter knjižnico oziroma njeno domoznansko dejavnost (*Jasna Branka Staman*). Ljutomerska *Kronika* se zaključuje s predstavitev knjige Ivana Rihtariča o upravno-politični in gospodarski podobi Okraja Ljutomer v prvih letih po drugi svetovni vojni. (*Boštjan Zajšek*)

Ljutomerska *Kronika* ni le rezultat raziskovalnega dela, temveč se mora za svoj nastanek, obseg in videz zahvaliti tudi nesebični pomoči nekaterih Ljutomerčanov. Med njimi je treba izpostaviti zlasti Srečka Pavličiča in Vesno Laissani, ki sta *Kroniko* po Ljutomeru usmerjala s svojim znanjem in nasveti. Zahvala velja tudi vsem, ki so poleg ARRS izid ljutomerske *Kronike* podprli finančno: Občini Ljutomer ter ljutomerskim podjetjem Cleangrad, Krim, Filipič Srečko Transport, Teleing gradnje, Avto Rajh, Makoter d. o. o. in M-Energetika.

Miha Preinfalk
odgovorni urednik *Kronike*